

Moja se obitelj pomina samo po hrvatsku

Kad se spomenu hrvatske manjinske zajednice, jedna od prvih na koju pomislimo jest ona gradišćanskohrvatska. Iako svi znamo da su gradišćanski Hrvati domovinu napustili prije nekoliko stoljeća i nastanili se u Gradišću te da još uvijek njeguju svoj jezik i običaje, mnogi iznimno zanimljivi elementi iz života te zajednice široj su javnosti nepoznati. Upravo o njima možemo saznati iz knjige Aleksandre Šćukanec *Njemačko-hrvatski jezični dodiri u Gradišću*¹, koja nam pruža detaljan uvid u život gradišćanskih Hrvata, njihov društveno-politički status kao manjinskoga naroda, načine kako njeguju svoj jezik i kulturu te u njihov odnos prema vlastitome jezičnom i kulturnom identitetu, Austriji kao zemlji u kojoj žive i Hrvatskoj kao zemlji iz koje su potekli. Knjiga je nastala na temelju autoričina terenskoga istraživanja, odnosno višemjesečnoga boravka u Gradišću, u kojemu je imala priliku, živeći među gradišćanskim Hrvatima, proučavati njihov jezik, stavove o jeziku, kulturu, način života. Osim toga A. Šćukanec svoje istraživanje temeljila je i na pisanim izvorima, govorenome jeziku radijskih i televizijskih emisija te foruma i blogova, čiji je jezik blizak onomu razgovornom. Knjiga se sastoji od osam poglavlja, zaključka, popisa germanizama, korištene sekundarne literature i izvora na temelju kojih je sastavljen korpus germanizama.

Prvo poglavlje daje pregled dosadašnjih istraživanja o gradišćanskim Hrvatima i njihovu jeziku te zemljopisni, povijesni, gospodarski, društveno-politički, demografski i kulturni kontekst od doseljenja Hrvata na područje Gradišća pa sve do današnjega vremena. Poglavlje sadržava i prikaz osnovnih aspekata razvitka gradišćanskohrvatskoga jezika i književnosti. Drugo i treće poglavlje posvećeno je jezičnim dodirima njemačkoga i gradišćanskohrvatskoga jezika: u drugome se daje temeljni teorijski i pojmovni aparat koji se primjenjuje u daljnjoj analizi, a u trećemu se analiziraju postojeći radovi o toj temi. Četvrto je poglavlje naslovljeno *Jezična biografistika – temeljni pojmovi* i u njemu se

¹ Šćukanec, Aleksandra. 2011. *Njemačko-hrvatski jezični dodiri u Gradišću*. Hrvatska matica iseljenika. Zagreb.

čitatelj uvodi u ovu relativno novu metodu istraživanja višejezičnosti, dok se u petome daje iscrpan opis metodologije primijenjene u istraživanju i opis njegova tijeka. Jezičnobiografske analize iskaza obavjesnika mlađega naraštaja donose se u šestome poglavlju naslovljenu *Sociolingvistička analiza jezičnih biografija gradišćanskih Hrvata*, a načinjene su s obzirom na odnos materinskoga jezika i državljanstva, školovanje, obitelj, gubljenje gradišćanskohrvatskoga jezika, kulturne institucije i društva, jezik i etnički identitet te sadašnje stanje i razmišljanja o budućnosti gradišćanskohrvatskoga jezika i kulture.

U sedmome se poglavlju detaljno analiziraju njemački utjecaji na gradišćanskohrvatski jezik na sistemskolingvističkoj razini na temelju primjera iz prikupljenoga korpusa.

O knjizi smo razgovarali s njezinom autoricom, dr. sc. Aleksandrom Šćukanec.

HJ: Tko su gradišćanski Hrvati? Kad i odakle se doseljavaju u Gradišće?

AŠ: Gradišćanski su Hrvati potomci Hrvata koji su prije više od pet stoljeća napustili prostore Hrvatske i današnje Bosne i naselili dijelove Austrije, tadašnje zapadne Ugarske te današnje Slovačke. Iseljavanje je započelo krajem 15. stoljeća i odvijalo se u tri velika vala. U prvome valu, u razdoblju nakon 1493. godine do tridesetih godina 16. stoljeća, preseljavanje se odvijalo kao vojna evakuacija. Drugo se razdoblje iseljavanja proteže od tridesetih do sedamdesetih godina 16. stoljeća, dok se treće razdoblje, od kraja 16. do polovice 17. stoljeća, odnosi na iseljavanje tzv. vlaškoga stanovništva. Vlaške su se zajednice nalazile na području Like, porječja Zrmanje, kraških predjela zadarsko-šibenskoga zaleđa i Cetinske krajine. Iseljavaju se većinom Hrvati iz zapadne Slavonije od Osijeka, Požege do Novske, Gradiške, Virovitice, Križevaca i Čazme, zatim iz gornje Posavine, sjeverne i sjeverozapadne Bosne, Pounja, osobito iz predjela oko Kostajnice, zatim šire okolice Gline i Petrinje, područja Like i Krbave, Hrvatskoga primorja i predjela južno od Senja.

HJ: Kad ste proveli svoje istraživanje i koji su bili njegovi ciljevi?

AŠ: Najveći dio istraživanja proveden je tijekom 2009. i 2010. godine u sklopu pisanja doktorskoga rada. Prvi je cilj ovoga istraživanja bio steći cjelovit uvid u gradišćanskohrvatsku zajednicu u Austriji kako bi se odredile polazišne točke, odnosno dobila šira sociolingvistička slika. Nakon toga željeli smo istražiti jezičnu problematiku, točnije utjecaj njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski uzimajući u obzir što više aspekata jezičnih dodira. Treći je cilj bio obraditi jezično-identitetsku dimenziju metodom jezičnobiografskih intervjuja.

HJ: Možete li nam reći nešto o njihovu broju te društvenome i gospodarskome položaju nakon doseljenja u Gradišće?

AŠ: Iako točan broj nije poznat, pretpostavlja se da je iz Hrvatske iselilo između 150 000 i 200 000 stanovnika. Dolaskom na nove prostore Hrvati su kao katolici ugrožavali razvoj protestantskoga pokreta u tadašnjoj zapadnoj Ugarskoj i Donjoj Austriji. Stoga su ih vlastodršci nastojali kontrolirati i držati u podjarmljenome položaju. No položaj Hrvata u Donjoj Austriji ipak se razlikovao od položaja onih

u zapadnoj Ugarskoj. Hrvati u zapadnoj Ugarskoj imali su jak oslonac osobito u đurskim biskupima, a to su u to vrijeme bila dvojica Hrvata, Pavao Gregorijanec i Juraj Drašković.

Većina doseljenih Hrvata bili su seljaci, dok su plemstvo, napose niže plemstvo, svećenstvo, obrtnici i trgovci činili tek 10 % njihova ukupnoga broja. Bile su poznate tri vrste hrvatskih kmetova: sesijski (*paori*), željari (*inkvilini*) i ukućani (*hižičari*, *subinkvilini*). Nekolicina koja je stekla obrazovanje otišla je u mađarska i austrijska središta te uglavnom izgubila dodir s ostalim gradišćanskim Hrvatima i svojom zajednicom. Jedini intelektualci koji su se zadržali u Gradišću bili su svećenici i učitelji.

HJ: Koliko je otprilike gradišćanskih Hrvata danas i u koliko naselja žive?

AŠ: Procjenjuje se da danas u Austriji živi između 25 000 i 35 000 gradišćanskih Hrvata. Budući da se neki izjašnjavaju kao gradišćanski Hrvati samo ako govore gradišćanskohrvatskim jezikom, dok se neki smatraju gradišćanskim Hrvatima na temelju svojih korijena ili identiteta bez obzira na jezik kojim govore, teško je govoriti o preciznome broju gradišćanskih Hrvata. Danas žive u pedesetak naselja.

HJ: Što se označuje nazivom *gradišćanskohrvatski jezik*? Koja su njegova temeljna obilježja?

AŠ: Naziv *gradišćanskohrvatski* najčešće ne podrazumijeva samo jezik Hrvata koji naseljavaju austrijsku saveznu zemlju Gradišće, nego obuhvaća i područja hrvatskih naselja u današnjoj zapadnoj Mađarskoj duž mađarsko-austrijske granice, hrvatska naselja u okolici Bratislave, u južnoj Moravskoj u blizini Drnholeca te u Donjoj Austriji. Osnovica gradišćanskohrvatskoga jezika čakavski je dijalekt. Uz ikavsko-ekavsku osnovicu sjevernoga i srednjega Gradišća obogaćen je riječima južnoga Gradišća s čakavsko-ikavskim elementima. Valja istaknuti kako se s obzirom na njihove dijalektne i kulturnopovijesne posebnosti najčešće govori o pet glavnih skupina gradišćanskih Hrvata: Hacı/Hati, Poljanci/Paljanci, Dolinji/Dolinci/Prakanci/Prakoni, Vlahi i Štoji. Dok Štoji imaju prilično homogen govor, kod ostalih skupina možemo primijetiti da gotovo svako mjesto ima određene posebnosti. Moguće je da se razlog krije u tome što je doseljeno stanovništvo došlo s različitih prostora, pa je zato i njegov govor bio različit.

HJ: Koji je današnji status gradišćanskohrvatskoga jezika?

AŠ: Sredinom sedamdesetih godina prošloga stoljeća počinje se intenzivno raditi na normiranju gradišćanskohrvatskoga jezika. Godine 1987. austrijski je Ustavni sud priznao gradišćanskohrvatski kao drugi službeni jezik u Gradišću, što je navedeno još 1955. godine u Državnome ugovoru o pravima nacionalnih manjina. Nalazi se i na UNESCO-ovu popisu ugroženih jezika.

HJ: Koji su stavovi govornika gradišćanskohrvatskoga prema svojem nacionalnom identitetu i jeziku?

AŠ: Govornici gradišćanskohrvatskoga jezika s kojima smo mi bili u kontaktu tijekom istraživanja, bez obzira na to kojoj generaciji pripadali, ponose se svojim jezikom i

većina smatra da je jezik jedan od najvažnijih čimbenika očuvanja identiteta. No, mnogi spominju i negativne primjere čak i u vlastitoj obitelji. Naime, neki „manje osviješteni“ pripadnici te zajednice smatraju da nije potrebno djecu opterećivati gradišćanskohrvatskim jezikom i da je bolje da uče koji drugi jezik od kojega bi mogli imati veće koristi. Najčešće je to slučaj u tzv. miješanim obiteljima u kojima je jedan roditelj gradišćanski Hrvat, a drugi Austrijanac. Tada i kod kuće govore njemački, a čak i bake i djedovi s unucima razgovaraju na njemačkome. Upravo zbog takvih primjera mnogi strahuju da će broj gradišćanskih Hrvata opadati i da će se s vremenom izgubiti gradišćanskohrvatski identitet, a time nestati i njihova zajednica.

HJ: Kad i gdje gradišćanski Hrvati uče i upotrebljavaju svoj jezik?

AŠ: Gradišćanskohrvatski jezik u prvome se redu uči kod kuće. Njime govore i u lokalnim vrtićima, no naši ispitanici kažu da se, ako je samo jedno dijete koje pohađa vrtić Austrijanac koji ne govori gradišćanskohrvatski, svi prilagode njemu, odnosno u vrtiću se (ili *čuvarnici* na gradišćanskohrvatskome) govori njemački. Prema Državnome ugovoru, gradišćanski Hrvati imaju pravo na dvojezičnu nastavu, odnosno nastavu na materinskome jeziku u osnovnim i srednjim školama. Primjeri su dvojezične prakse Dvojezična škola u Velikome Borištofu ili Dvojezična gimnazija u Borti. Gradišćanskohrvatski je tijekom svih stoljeća bio i ostao službeni jezik liturgije. No, zbog nedostatka svećenika, mnogi svećenici koji danas službuju u Gradišću dolaze iz Hrvatske ili Bosne i govore svojom inačicom hrvatskoga jezika. Gradišćanskohrvatski se govori u većini sela i mjesta u srednjemu Gradišću te u dijelovima sjevernoga i južnog Gradišća. No, moramo istaknuti kako je to češće kod pripadnika starije generacije, dok pripadnici srednje i mlađe generacije kombiniraju njemački i gradišćanskohrvatski i u svojem mjestu ovisno o slučaju.

HJ: Kako se gradišćanski Hrvati brinu o svojem jeziku?

AŠ: Gradišćanskohrvatski jezik ima bogatu pisanu tradiciju. Kulturne i znanstvene institucije, kao što je Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, redovito objavljuju radove na gradišćanskohrvatskome i studije o gradišćanskohrvatskome. Unutar Instituta djeluje Jezična komisija koja radi na obradi i normiranju jezika na leksičkoj razini. Postoje i rječnici, gramatika te pravopis (*Nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatski rječnik* iz 1982., *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik* iz 1991., *Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika* iz 2003., *Pravopis gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika* iz 2009.).

HJ: Kako se gradišćanskohrvatski uspio očuvati i kakva su Vaša predviđanja za njegovu budućnost?

AŠ: Jedan od glavnih razloga očuvanja gradišćanskohrvatskoga jezika bila je izoliranost. Mnogi gradišćanski Hrvati nisu napuštali svoje mjesto i bavili su se uglavnom poljoprivredom. I brakove su rijetko sklapali izvan svoje zajednice, tako da su se na taj način prenosili i jezik i kultura i identitet. No, posebice s razvojem prometa to se uvelike promijenilo. Gradišće se nalazi samo pedesetak kilometara od Beča i danas je s njim dobro prometno povezano. Mnogi gradišćanski Hrvati tijekom tjedna

rade ili pohađaju školu ili fakultet u Beču, a vikendom putuju kući. Neki čak putuju svakodnevno. Sve su češći miješani brakovi. Osim toga, budući da je život u Gradišću jeftiniji, mnogi Austrijanci ondje kupuju posjede. Time se mijenja i demografska slika Gradišća, a i svakodnevica. Kao što smo već spomenuli, Austrijanci primjerice šalju djecu u donedavno gradišćanskohrvatske vrtiće i škole koji sada postaju „njemački“.

Kad je riječ o budućnosti gradišćanskohrvatskoga jezika, sve ovisi o mlađoj generaciji i njihovoj volji i želji da očuvaju jezik, kulturu i identitet. Mnogi kažu da je obitelj temelj njihove zajednice i tvrde da će oni po svaku cijenu prenijeti jezik svojoj djeci i unucima. U Gradišću postoji mnogo vrlo aktivnih i angažiranih gradišćanskih Hrvata okupljenih oko različitih udruga i kulturno-umjetničkih društava, koji ulažu velik napor u očuvanje svoje tradicije. Mogli bismo reći da će, dok god bude takvih pojedinaca, gradišćanskohrvatski jezik imati budućnost.

HJ: U svojoj knjizi pišete i o utjecaju njemačkoga na gradišćanskohrvatski. U kojoj je mjeri njemački jezik utjecao na gradišćanskohrvatski i na kojim sve jezičnim razinama?

AŠ: Njemački utjecaj na gradišćanskohrvatski jezik vidljiv je na svim jezičnim razinama, posebno na leksičkoj i sintaktičkoj. Ti utjecaji nisu „novi“, no sve su snažniji i izraženiji, što je opet povezano s „otvaranjem“ Gradišća. Prisutniji su kod mlađih, koji i sami kažu da su svoje obrazovanje stekli na njemačkome jeziku, da su pod utjecajem medija, ali da imaju i mnogo prijatelja Austrijanaca.

HJ: Možete li nam nešto reći o rječniku koji donosite u svojoj knjizi?

AŠ: Rječnik je sastavljen na temelju primjera germanizama iz našega korpusa koji je obuhvatio i pisane materijale (novinske članke, književna dijela, kuharice...) i govoreni jezik. U korpus smo uključili i primjere koje smo pronašli na forumima i blogovima. Prvo smo naveli njemački model uz koji stoji njegov fonetski zapis. Odredili smo vrstu riječi i modela i gradišćanskohrvatske replike. Rječnik sadržava oko 1200 unosa, ne računajući izvedenice. Od toga je oko 950 posuđenica (od čega oko 180 *ad hoc* posuđenica) i 250 germanizama u kategoriji prevedenica.

HJ: I na kraju, možete li nam objasniti odakle naziv Burgenland/Gradišće?

AŠ: Područje koje se danas naziva Gradišće više je stoljeća bilo poznato pod imenom Zapadna Ugarska (njem. *Westungarn*), no nakon priključenja Austriji 1921. godine to se ime nije moglo održati. Odvjetnik iz gradišćanskoga kotara Neusiedla Karl Adolf Amon 1919. godine predložio je ime *Vierburgenland*, 'četiri burga, provincije', kojim bi bile obuhvaćene provincije Wieselburg, Ödenburg, Eisenburg i Pressburg. Dalje je predloženo da se izostavi brojčani prefiks i jednostavno ostavi samo temeljni dio riječi – *Burgenland*. Prijedlog za hrvatsko ime *Gradišće* 1921. godine dao je jedan od najistaknutijih gradišćanskohrvatskih pisaca i intelektualaca Mate Meršić Miloradić.

Na kraju autorici možemo čestitati na zanimljivoj knjizi, našem je čitateljstvu preporučiti, a Gradišćancima poželjeti uspjeh u njihovim nastojanjima da očuvaju jezični i kulturni identitet.